

Innledning

I løpet av de siste tiårene har det kommet ut flere barne- og ungdomsbøker hvor alvorlige temaer blir omhandlet, som for eksempel mobbing, rusmisbruk og vanskelige familieforhold. En del av disse bøkene benytter seg av humor som litterært virkemiddel, både i teksten og i billedbøkens illustrasjoner. I denne oppgavebesvarelsen vil jeg presentere noen av disse bøkene. De er alle norske og fra 2000-tallet. Målgruppen er barn i alderen cirka fem til tolv år. Temaene dreier seg om mobbing, psykisk sykdom hos foreldre, voldelige foreldre, alkoholisme og død – alvorlige emner sett fra mine øyne. Humor oppleves individuelt, det kan være vanskelig å gi en generell definisjon av hva humor er. Jeg vil likevel forsøke å belyse hvordan humoren, slik jeg ser den, kommer til syne i bøkene jeg har valgt. Videre vil jeg drøfte mulige grunner til at humor er brukt som litterært virkemiddel. Å finne faglitteratur om bruk av humor i alvorlig barnelitteratur viser seg vanskelig. Derfor vil jeg benytte egne refleksjoner i tillegg til det begrensede stoffet jeg har funnet.

Presentasjon av bøkene

Når dinosaurer gråter er skrevet av Sverre Henmo (2003) og illustrert av Bjørn Ousland. Den er kun 48 sider lang. Boka kan leses for barn helt ned til barnehagenivå og eldre barn kan lese den på egenhånd. Martin på rundt fem år er fortelleren i historien. Den starter med at Bestefar, som er bestevennen hans, dør uventet. Samtidig venter han på en lillebror eller lillesøster og det er bare noen dager til fødselsdagen hans. I boka skildres de voksnes oppførsel i dagene etter tapet av et nært familiemedlem gjennom Martins øyne. Vi får innblikk i Martins tanker rundt deres oppførsel og det å miste og savne Bestefar.

I *Blod, snørr og tårer* møter vi jeg-personen Simon, en gutt på ti år fylt av hat overfor morens kjæreste. Han er psykiater, skal flytte inn og kaller seg selv stefar. Det virkelige navnet hans blir ikke brukt, Simon kaller han stefar gjennom hele boka. Simon er en ganske uskikkelig gutt sammen med kameraten Jan. De finner på rampestreker både på skolen og hjemme. Men når Jan havner på sykehus etter å ha fått bank av sin voldelige far, blir Simon selv ekstra utsatt for mobbing og juling på skolen. Runa, en annen av klassens mobbeoffer, blir etter hvert venn og til og med kjæreste med Simon. Utover i historien endrer forholdet mellom Simon og stefaren seg, til tross for at Simon iherdig prøver å holde på hatet. Stefaren evner å trenge

igjennom til og opparbeide et vennskap med Simon. Han fremstår som en trygg farsfigur, som ser forbi den dårlige oppførselen til guttene og klarer å hjelpe dem med alle deres problemer (Arvola 2002).

Den siste boka jeg har valgt å konsentrere meg om er Endre Lund Eriksens *Pitbull-Terje går amok* (2002). Boka inneholder svart-hvitt tegninger av Ella K. Okstad. Jim er tolv år og bokas fortellerstemme. Han bor alene med sin angstrammede mor, noe som fører til at han påtar seg en voksenrolle hjemme. På skolen går han inn i en ungdomsrolle overfor sine to kamerater, Kurt og Roger. Til tross for sin unge alder både røyker og drikker de, og Jim får være vennen deres fordi han kan skaffe dem røyk og alkohol. Inni seg er Jim fremdeles et barn. Han liker å leke med playmo – i all hemmelighet, og han gleder seg til jul. En dag begynner en ny gutt i klassen: Terje. Han rokker ved Jims vante hverdag og rollene han utfyller. Terje tar igjen med Jims bøllete ”kamerater” og besøker Jim uventet hjemme, hvor egentlig ingen slipper inn på grunn av morens angst. Terje klarer å bli venn med moren og etter hvert med Jim selv også. Det viser seg at Jim og Terje har en del til felles; Terje bor også alene med én forelder, nemlig en alkoholisert far, og han liker å leke med playmo.

Humoren i bøkene

Hva er humor?

Da humor ofte oppleves individuelt, vil jeg først reflektere over hva humor egentlig er. Og ikke minst, hva er humor for barn? Av egne erfaringer vet vi at sansen for humor er forskjellig fra menneske til menneske. Frode Søbstad er professor i førskolepedagogikk og har forsket på barn og humor over flere år. Han mener at humor generelt er universell, og: ”Barn verdsetter i prinsippet det samme som voksne, men her vil erfaringer, språklige og kognitive forhold spille inn.” (Foss 2005). I ulike oppslagsverk kan man lese at humor er sansen for det komiske eller ord eller handlinger som skal forårsake latter. (Caplex 2008; Encarta 2008). For denne oppgaven sin del velger jeg å definere humor akkurat slik, som noe som får leserne til å smile og le.

Hvordan vises humoren i disse bøkene?

I *Når dinosaurer gråter* er det som tidligere nevnt en del illustrasjoner, men det er teksten som umiddelbart får oss til å trekke på smilebåndet. Illustrasjonene står til handlingen i teksten og er i mine øyne ikke morsomme. De synes på meg så alminnelige at de fleste barn kan kjenne seg igjen i dem. Når vi leser Martins underlige refleksjoner rundt døden og hendelsene rundt han, finner vi derimot flere humoristiske trekk. Etter Bestefars død tenker Martin blant annet: ”Plutselig ble jeg utrolig redd. For hvis alle dyr også kom til himmelen, så var jo alle dinosaurene der. Bestefar hadde ikke en sjanse mot Tyrannosaurus Rex. Det var helt sikkert.” (Henmo 2002 s. 10). Flere slike rare tanker gjør teksten morsom, selv om Martin er lei seg. Martin har videre en del kommentarer til de voksnes oppførsel i boka, noe som også bidrar til humoren i teksten. Blant annet i kirken da presten klapper ham på hodet og sier: ”barnet mitt”. Martin tenker: ”Det var skikkelig dustete gjort. Så gikk han opp på scenen og begynte å snakke.” (s. 34). Her er også det at Martin kaller stedet presten stiller seg på i koret for ”scenen” et komisk innslag, kanskje litt mer for de eldre leserne enn de minste.

I *Pitbull-Terje går amok* er de ikke helt naturtro strektegningene til Okstad komiske fremstillinger av både mennesker og dyr og understreker komikken i teksten til Lund Eriksen. Barn som lever alene med og til dels må ta seg av alkoholisererte og psykisk syke foreldre, slik Jim og Terje gjør, er egentlig ikke noe morsomt tema. Når de i tillegg har en tøff hverdag på skolen med mobbing, kunne historien blitt tragisk. Jims veslevoksne tone i teksten får fram en del humor: ”Offisielt har jeg sluttet å leke. [...] Det barnsligste Kurt vet, er leking. Egentlig er jeg enig med han. Det tar bare litt tid å venne seg av med det.” (Eriksen 2002 s. 15). Forfatteren har også gitt den angstfylte moren til Jim en god porsjon selvironi. Når Jim spør henne om hun har mye angst i dag, svarer hun: ”- Å, jeg har så jeg klarer meg.” (s. 6).

Blod, snørr og tårer inneholder ingen bilder, men allerede forsiden av boka antyder humor. Den viser Simon, komisk tegnet med et alt for stort hode. Han er i ferd med å trykke ned en detonator. Følger man ”snoren” rundt til baksiden av boka, ser man stefar i legefrakk stå på dynamittkubbene som er mye større enn han. For øvrig er det, som i de to andre bøkene i denne oppgaven, mye komikk i Simons språkbruk når han skildrer hendelsene rundt seg:

”Plutselig går det opp for meg med et sjokk at jeg og stefar er enige om noe, og mammas historie har fått meg til å glemme vaffelprotesten. [...] Egentlig kunne jeg godt spist dobbelt så mange vafles, men hatet mot stefar er større en suget etter vafles.” (Arvola 2000 s. 69).

Episodene hvor han tar i bruk fantasien for å bli kvitt stefar vekker også lattermusklene i leseren. Han prøver å vende moren sin mot stefar, blant annet ved å innbille henne følgende grunn til at hun er glad i stefar: ”Stefar sa det var fordi han hypnotiserte deg etter å ha gitt deg ti milligram med antidepressiva, så pumpet han deg full av lystgass og overtalte deg mens du ikke var ved dine fulle fem.” (s. 40).

Alvorlige tema skildret med humor

Det sies at, og det har også vært gjenstand for forskning, en god latter forlenger livet. Humor gjør det lettere å takle problemer, stress og sykdom. Forskere mener at alvorlige syke mennesker med humor har bedre sjanse for å bli raskere friske, til og med for å overleve, enn de som ikke har humor (Svebak 2000 kap. 8). Barnebøker som tar for seg alvorlige, tunge temaer kan gjøre dette mindre ”farlig” for barna ved å bruke humor. Latteren gjør dem mer rustet til å ta inn over seg det problematiske i teksten. Slik forklares det i *Barn og bøker*: ”Barna leser – og ler eller skutter seg – med en viss distanse til teksten. Når de ser det utenfra, uten at følelsene er koplet inn, blir de ikke redde, og de kan le av ting de normalt ville synes var triste og nifse.” (Lancelot & Ørjasæter 1996 s. 167).

På den ene siden kan forfattere bruke humoren for å fenge barnas eller de unges interesse. Det komiske blir et verktøy for å i det hele tatt nå fram til barna. Boka er morsom, derfor vil de lese den og slik kan forfatteren få oppmerksomhet og belyse et vanskelig emne. På den annen side kan humoren brukes til å gjøre emnet utholdelig for leserne. Man kan jo tenke seg en bok om eksempelvis voldelige foreldre, uten komiske innslag eller en humoristisk undertone. Vil barn i det hele tatt **orke** å forholde seg til en slik historie? Som seksåring var *Hvem skal trøste Knøttet?* den tristeste boka jeg visste om. Jeg syntes så synd på Knøttet at det nesten gjorde vondt da min bestemor leste boka for meg. Samtidig måtte jeg le innimellom, fordi jeg syntes navnene, som for eksempel ”filifjonker” var gøyale, ved siden av alle de fascinerende, fantasifulle illustrasjonene (Jansson 1979). Da jeg ble kjent med den lykkelige slutten i historien, ble denne boka blant yndlingsbøkene mine.

Da jeg leste bøkene for denne oppgaven, var noe av det første som slo meg at humoren blir et hjelpemiddel for å takle det vanskelige og den har en befriende virkning. Ulike voksne i barns liv, som foreldre, lærere, barnehageansatte, henvender seg ofte til litteraturen når et vanskelig tema skal tas opp med barna (Lancelot & Ørjasæter 1996 s. 21). Å le sammen med andre gir

en god følelse av fellesskap. Mange har sikkert tenkt rare tanker når vi opplever dødsfall blant våre nære. Et barn som har sitt første møte med det å miste noen, sitter også ofte igjen med mange spørsmål. *Når dinosaurer gråter* tar opp flere spørsmål Martin har i den forbindelse. Historien kan være til god hjelp for barn som ikke tør spørre om døden, eller kanskje tror de har unormale tanker rundt en slik situasjon. Martin lurer for eksempel fælt på om Bestefar fikk med seg de nye tennene til himmelen eller om de ble igjen på jorda hos kroppen hans. (Henmo 2003 s. 33). Når det gjelder de to andre bøkene jeg har brukt i denne oppgaven, så kan de nå barn med lignende problem, og fortelle dem at de ikke er alene. Andre kan ha de samme vanskeligheter hjemme. Når tema er behandlet på en lett og til dels komisk måte, vil det kan hende bli enklere for vedkommende å fortelle om sitt problem og få hjelp. Bøkene har en gjenkjennende effekt og kan gi barna et språk, en hjelp til å sette ord på hva de er igjennom selv. Et felles karaktertrekk for alle disse tre bøkene er at det ender godt, slik det som regel gjør i barnebøker. Martin er lykkelig over lillebror (og trygg på at det finnes en egen himmel for dyr), Simon blir venn med stefar og Jim og Terje avslutter boka med å leke med hverandre. Dette, sammen med komikken, kan gi leserne optimisme og pågangsmot og kanskje få dem til å tenke alternativt om sine egne problemer. I heldigste konsekvens kan forhåpentligvis leseropplevelsen bidra til en bedre hverdagsituasjon for en leser som befinner seg i lignende situasjon.

Det å bruke humor til å behandle vanskelige spørsmål, medfører slik jeg ser det noen mulige fallgruver. Humoren kan på én side løfte fram og ufarliggjøre problemer. På den annen side kan en humoristisk innfallsvinkel til slike emner risikere å gå for langt, trække virkelighetens ofre på tærne. Det kan være lett å såre mennesker og spesielt barn, ved å gi dem en følelse av at problemet deres blir latterliggjort og ikke tatt på alvor. De fleste som leser *Blod, snørr og tårer* vil kanskje le av episoden der stefar konfronterer Simon med at han er sengevæter: ”Stefar er den største dritt på denne jord. [...] Hvis han ikke lar meg i fred snart, skal jeg forgifte han. [...] Han sniffer i lufta som en fuglehund.” (Arvola 2000 s. 66). Men en ti år gammel gutt som sliter med sengevæting vil kanskje ikke le av dette på samme måte, men heller føle seg like skamfull som Simon, og teksten synes mer sårende overfor han. Det samme gjelder for eksempel en gutt utsatt for vold og mobbing på skolen. Når han leser Kurt og Rogers diskusjon om avansert juling i *Pitbull-Terje går amok*, vil han sannsynligvis ikke se humoren, men derimot ha sine egne opplevelser i bakhodet: ”– Skal vi først ta han, så får vi ta han skikkelig, sier Kurt. – Han skal få så mye juling som bare det! sier Roger. – Og da snakker jeg om avansert juling.” (Eriksen 2002 s. 17).

Konklusjon

Humoren preger de bøkene jeg har presentert i denne oppgaven. Dette til tross for at de handler om barn som har det vanskelig på en eller annen måte. Grunnene til at forfatterne har valgt å benytte humor som litterært virkemiddel er sikkert mange og forskjellige. Jeg har kommet inn på de årsakene jeg ser på som mest vesentlige, som blant annet ufarliggjøring av alvorlige emner, gjøre triste historier utholdelige og skaffe problemene oppmerksomhet. Gjennom latter gjøres leserne lysere til sinns og gir kanskje lesere i samme situasjon håp. Slik jeg ser det har forfatterne her klart det vanskelige, de har kombinert humor og alvor på en måte som får utfordringene til å virke overkommelig. Det er mulig å løse problemer, historiene gir leseren håp, optimisme og pågangsmot.

Litteraturliste

Arvola, I. (2000). *Blod, snørr og tårer*. Oslo: Cappelen

Caplex. (2008). *Humor*. Lokalisert 18. april 2008 på Verdensveven:

<http://www.caplex.no/Web/ArticleView.aspx?id=9315234>

Encarta. (2008). *Humor*. Lokalisert 18. april 2008 på Verdensveven:

http://encarta.msn.com/encyclopedia_761595335/Humor.html

Eriksen, E. L. (2002). *Pitbull-Terje går amok*. Oslo: Aschehoug

Foss, A. S. (2005). *Barnehumor over grensen*. Oslo. Lokalisert 18. april 2008 på

Verdensveven: <http://www.forskning.no/artikler/2005/mai/1116318292.96>

Henmo, S. (2003). *Når dinosaurer gråter*. Oslo: Omnipax

Jansson, T. (1979). *Hvem skal trøste Knøttet?* Oslo: Bokklubben

Lancelot, T. & Ørjasæter, T. (1996). *Barn og bøker*. Oslo: Cappelens

Svebak, S. (2000). *Forlenger en god latter livet?* Bergen: Fagbokforl.